

Józsa László

A SZENTHÁROMSÁG TISZTELETE KUNSZENTMÁRONBAN

Tanulmányomat írva, sokszor gondoltam arra, hogy a katolikus anyaszentegyház dogmarendszerének legnehezebb, emberi értelemmel soha fel nem fogható misztériuma, a Szentháromság-tan, vagyis, hogy egy Istent ismerünk és vallunk, aki-ben három személy működik, ez a hittitok a hívő emberek számára soha nem jelentett gondot, nem kutatták, nem elemezték az értelmét, hanem tényként fogadták el, úgy, ahogyan azt az egyház eléjük tárta. Körülbelül úgy voltak ezzel, mint a bájos legenda elmondja Szent Ágoston püspökről, mikor a tengerparton sétálva a Szentháromság titkain töprengett, arra lett figyelmes, hogy egy kisgyerek lapátjával gödröt ás a tenger homokjában, s kagylóhéjjal meregeti bele a vizet. – Mit csinálsz, kislíú ? – kérdi a szent püspök. – Atmeregtem a tenger vizét ebbe a kis gödörbe. – De hiszen az lehetetlen! – mondja elképedve Ágoston. – Éppen olyan lehetetlen, mint neked megérteni a Szentháromság titkát! – felel a kislíú, aki a legenda szerint nem volt más, mint a gyermek Jézus.

Vallásos magyar népünk nem kételkedett, nem firtatta, hogyan élhet egy Istenben három személy, hanem készséges lélekkel elfogadta és beépítette hitrendszerébe a Szentháromság tanát. Sőt, nemcsak elfogadta ezt a „kemény beszédet”, hanem a hivatalos liturgia mellett kedvelt és népszerű ájtatossági formájává is tette. A hívő nép maradandó alkotásokkal is igyekezett leróni hódolatát az isteni titkok előtt. Csak utalnom lehet az előadásokban felsorakoztatott Szentháromság-titulusú templomokra és kápolnákra, útmenti és köztéri Szentháromság-szobrokra, valamint a falusi otthonokban elmaradhatatlan, vásárokon beszerzett olajnyomatú szentképekre, amelyek szintén a Szentháromságot jelenítik meg.

Így áradt és hullámozott végig évszázadokon át népünk lelkén a Szentháromság kultusza, s ezt a pestisjárványok okozta félelem és szorongás még inkább erősítette. Az én szülőhelyem, a Körös partján elterülő Kunszentmárton hitéletének vizsgálata is ezt a megállapítást támasztja alá. Az előző konferenciák során, amikor szintén alkalmam volt bemutatni ennek az alföldi kisvárosnak népi vallásosságát, vagy legalább annak egy kis szeletét, hangsúlyoznom kellett, hogy a mi településünk kezdetének időszámítása a XVIII. század elejére esik, hiszen a török időkben teljesen elpusztított és lakatlanná vált középkori község a jász újratelepítőknél köszönhetően támadt fel haló poraiból az 1718-19. évek fordulóján. A Jászapátiból betelepült katolikus lakosság nyilvánvalóan hozta magával a népi vallásosság szokásait és ájtatossági gyakorlatait, amelyek az új környezetben is meghonosodtak és termékenyítő erővel fejlődtek tovább.

Szentháromság kápolna

Az első kis kunszentmártoni templom, amely a feltételezések szerint vályogból épült, méreteire nézve inkább csak kápolnának számított, a jász betelepülők szándékának megfelelően a Szentháromság nevét viselte. A tulajdonképpeni második templomot Szent Márton püspök tiszteletére az 1721. vagy 1722. évben emelték. Ennek használatba vétele után az előző templomocskát Szentháromság kápolna néven tartották számon. Hamarosan másik kápolna is épült, melyet váltakozva Szent Sebestyén, Rókus, illetve Rozália kápolnának neveznek a fennmaradt írások.¹ A két kápolna szerepe az 1739. évi pestisjárvány idején hallatlan mértékben megnövekedett. Kunszentmárton számára ez volt a fekete esztendő. Amíg a másfélezres lakosságú községben az évi halálozások száma 50 és 80, esetleg 100 körül mozgott, az 1739. év folyamán 814-en haltak meg pestisben. A járvány augusztusban kezdődött, október hónapban már 357 áldozatot követelt. Október 22-én egyetlen napon 25 halottat kellett elszállítani.² Eddig csak az öregek rendelkeztek vagyonuk, hagyatékuk jövőbeni sorsáról, a járványveszély miatt azonban a közép- és fiatalabb korúak is igyekeztek írásban lefektetni végakarataikat. A fennmaradt végrendeletek feltűnően nagy számban említik a két kunszentmártoni kápolnát.

Tudott dolog, hogy a pestis elleni pártfogók sorát éppen a Szentháromság nyitja meg, a helybeliek előtt mégis a Szent Sebestyénről elnevezett újabb kápolna bizonyult népszerűbbnek.

Erre utal a hagyományozások megnevezésének sorrendje. Legyen szabad néhány példát bemutatni a végrendeletekből:

- 1739-ben Váczi Ilona a Szent Sebestyén kápolnára egy borjút hagyományozott. Az okirat 4. pontja szerint a *másik kápolnára* (tehát a Szentháromság kápolnára) is egy borjút testált.
- Ugyancsak 1739-ben Csombok János két ökör tinót, egy kancalovat hagyott a Szent Sebestyén kápolnára, tíz öreg juhot pedig a Szentháromság kápolnára.
- Sárkány Juhász Erzsébet a Szent Sebestyén kápolnára „egy bulya vászon kötint, egy selyem keszkenőt és egy fejel hajat” hagyományozott, s úgy rendelkezett, hogy egy dunna, egy derékalj és egy „fejel hajastul” adatasson el, az ára pedig legyen a Szentháromság kápolnáé.³

Ma már lehetetlenség annak megállapítása, mi lett a Szentháromságról elnevezett kápolna sorsa. Mivel 1739 után nem történik róla említés, s 1777-ben Sütő Pál és Nagy István végrendeleteiben csupán „kunszentmártoni kápolná”-ról esik szó, bizonyosság arra, hogy ebben az időben már csak egyetlen ilyen jellegű épület létezett. Kétségtelen tehát, hogy a Szentháromság kápolnája már jóval 1777 előtt elpusztult. Az építmény helye sem határozható meg.

¹ Dósa Szabó 1936. 232.

² Dósa-Szabó 1936. 51.

³ Dósa-Szabó, 232-233.

Szentháromság-szobor és ájtatosság

A XIX. század elején élt kunszentmártoniak hitének néma tanúja, a léckerítéssel körülvett, barokk hatásokat tükröző Szentháromság-szobor felállítása a templom melletti kertben az 1831. év tavaszán történt. Régi óhaj valósult meg, ugyanis Tímár János már 1811-ben végrendeletileg jelentős összeget hagyott a „Szent Háromság Státuájának felsegállítására.”⁴

Az alapítványi pénzeket kezelő Tanács, mint egyházfenntartó pátrónus, amint az alábbi idézetből kitűnik, másként döntött: „Az Isten dicsőségére elintéztet Szent Háromság státuája helyett (messze földről kellvén a követ és egyéb materiálékat hordani), jobb lesz új orgonát csináltatni az éppen személyesen ajánlkozó Kümmer Ágostonnal... Ehhez inkább elegendő fundus van, mint a Státuához.”⁵

A szobor létrehozatalának szándékát az 1831. évi kolerajárvány által okozott félelem – Bálint Sándor találó kifejezése szerint: a szorongás – gyorsította meg. A díszes kiképzésű korinthuszi oszlopon elhelyezett Szentháromság-szoborcsoportozatot özvegy Kovács Mihályné Herczeg Apollónia, valamint Kovács Jakab és István testvérek állíttatták fel saját költséjükön 1831. május 20-án.

Az „epekórság”-nak, „epemirigy”-nek nevezett szörnyű betegség, a kolera – mégpedig annak az úgynevezett ázsiai változata – 1831-ben a tiszai sószállító tutajosok révén került be Magyarországra, és olyan szörnyű pusztítást végzett, hogy félmilliónyi embert döntött ágynak, negyedmilliónyian pedig bele is pusztultak. Terjedését a szennyezett ivóvíz és élelmiszer, valamint a legyek sokasága segítette elő. Fontosabb tünete a hányás, gyakori széklet, a szomjúság, a kiszáradás, majd a hasi fájdalom és kóma.

Kunszentmártonban az 1739. évi pestisjárványhoz képest a kolera pusztítása nem volt túlságosan nagyméretű. Köszönhető ez annak, hogy a tanács megtette a szükséges intézkedéseket. Egészségügyi bizottságot hoztak létre. Összesen 54 személy halt meg – a jegyzőkönyvek szóhasználatával – Cholera Pestisben. Az évi halottak száma összesen 240 volt.⁶ A járvány kiterjedésének megakadályozása érdekében megtiltották a Körösben folytatott halászatot. Emiatt Levendovics András halászbérlő kárpótlást is kért. Elutasították azzal, hogy ha a járvány megszűnik, a bérleti időnél tovább is halászhat, de az árendából nem engednek el egy krajcárt sem.⁷ Glutsek István seborvos 175 gyermeket oltott be fejenként 15 krajcár díjazásért, Skóza Mihály beretvás borbély pedig a járvány elmúltával a „Cholerasok körül tett fáradozása” elismeréseként 20 forint és 2 kila búza jutalomban részesült.⁸

Nincs írásos nyoma, hogy a szobor felállítóinak családjában lett volna a járványnak áldozata, de az tény, hogy a kolera évében jelentősen megnövekedett

⁴ Kunszentmártoni tanácsi iratok. SzML. Fasc. 56. No 280.

⁵ 1811. júl. 20-i keltezésű tanácshatározat. /SzML./

⁶ Kunszentmártoni tanácsjegyzőkönyv, XVII. 148. lap.

⁷ Kunszentmártoni tanácsjegyzőkönyv, XVII. 91. lap.

⁸ Kunszentmártoni tanácsjegyzőkönyv, XVII. 189., 231. sz.

a Szentháromság-szobrok száma az ország területén. Egyetlen példa, hogy a jászberényi Szentháromság státuát is 1831-ben, az „epemirigy alatt” állították.⁹

„Alig van város, falu, ahol ne találkoznánk vele. Az Immaculata és Nepomuki Szent János szobraival hozzátartozik a közép-európai barokk városkép ünnepléses reprezentációjához, szakrális atmoszférájához” – állapítja meg Bálint Sándor az Ünnepi Kalendárium első kötetének 398. lapján. Ez pontosan ráillik Kunszentmártonra, ahol az 1763-ban emelt Nepomuki Szent János-szobor, majd az 1773-ban állított Immaculata-szobor után 1831-ben megjelent a Szentháromság-szobor is. Kivitelezése ugyan messze elmarad a kecskeméti, váci, vagy a veszprémi barokk szoborcsoportozatok formagazdagságától, a mellékalakok nagyszámú felvonultatásától, az egyszerűségében is figyelemre méltó kunszentmártoni Szentháromság-szobor megformálása ennek ellenére az ismeretlen alkotó művészi igényességéről és szakmai tudásáról ad bizonyítást.

Párkánnyal körülfont, díszesen tagolt hasáb alakú talapzat középpontjából emelkedik ki a körülbelül négy méter magas, finom megmunkálású korinthoszi oszlop. A kehelyszerű levelekkel mintázott csigavonalú oszlopfő méltó hordozója a három isteni személy szoboralakjának. Az Atyaisten kormánypálcát tart a földgömbre támasztott baljában. Feje fölött fémből készült háromszög-kiképzés. Jézus, a Fiúisten homlokát fénysugarak övezik, jobbával keresztet ölel magához. A két isteni személy koronát helyez az előttük térdelő Szűz Mária fejére.

Háttérben fémből készült gazdag sugárözön közepén a Szentlélek galambja. Legtöbb helyen „ezt az ikonográfiai formát népszerűsítik a köztéri barokk Szentháromság-szobrok.”¹⁰ A dúsán irdázott oszlop tövével kiszélesedő párkányon két bájos puttó üvegoldalú mécses tart a kezében. A talapzat felirata (korabeli helyesírással):

ISTEN DITSŐSSÉGÉ-
RE FEL ÁLLITATTÁK
KOVÁTS MIHÁLY
ÖZVEGYE HERTZEG
APOLONIA, KOVÁTS
JAKAB ÉS ISTVÁN
TESTVÉR ATYAFIAK
20-DIK MÁJ. 1831.

A Szentháromság-szobor előtt végzendő nyolcados litániákra Nagy Antalné Szaszko Anna 1866. május 12-én 100 forint értékű alapítványt tett.¹¹ Ugyanaz év július 7-én pedig Józsa B. László tanácsnok előterjesztésére két lámpát szereztek be (ezeket tartják az angyalok). Szaszko Anna 1889-ben újból 250 koronás alapítványt helyezett a városi pénztárba, hogy a szobor két üveglámpájában *minden vasárnap este gyertya égjen*.

A fenntartási alapok az első világháborút követő inflációs időkben megsemmisültek ugyan, a régi kedves szobrot és a hozzá fűződő ájtatos szokást a plébánosok

⁹ Egri Egyházmegyei Közlöny, 1879. július 1. 99. lap.

¹⁰ Bálint 1977. 398.

¹¹ Kunszentmártoni tanácsjegyzőkönyv, 1867. jan. 19. 31. sz.

és a kunszentmártoni hívek továbbra is hűségesen őrizték. Szentháromság vasárnapja után (általában a májusi litániát követően) nyolc napon keresztül processió vonult a szoborhoz a Szentháromság litániájának elvégzésére. A több mint száz éven keresztül folyamatosan meglévő szokás 1944 tavaszáig állt fenn, utána végleg elmaradt. Nekem, mint a processiók élő tanújának, az egyház liturgikus gyakorlatából is teljesen kiveszett ájtatossági forma kitörölhetetlenül él emlékezetemben. A pap fehér palástban, ministránsokkal vonult a templomkertben lévő szobor elé, ahol térdenállva imádkozta el a Szentháromság litániáját, melynek invokációi között szerepelt a „Mégfoghatatlan Méltóság”, „Megváltoztathatatlan Hatalom”, a „Végtelen bölcsesség”, „Kimeríthetetlen jóság”, „Örök Igazság” és a „Mindenható Király” megszólítás, melyre együtt válaszolta a nép, hogy „Könyörülj rajtunk!” A kántor a kivonuláskor és a visszatérésnél a Tárkányi-Zsasskovszky-féle Énektárban szereplő ismert éneket énekelte a hívekkel együtt:

Szentháromságnak az én életemet,
Fölajánlottam testemet, lelkemet.
Őt fogom dicsérni – és dicsőíttetni,
Áldassál Szentháromság,
Örökké egy valóság.

Dicsőség legyen az örök Atyának,
A nagy mindenség hatalmas Urának.
Mind földön, mind mennyben
Őt imádja minden.
Áldassál Szentháromság,
Örökké egy valóság...

A teljességhez tartozik az a szomorú tény, hogy ami eddig a szoborról elhangzott, már mind a múlté. A jelenlegi helyzet ugyanis az, hogy az 1959-es restaurálás ellenére a kompozíció teljesen tönkrement, a látvány siralmas. Mária és az isteni személyek alakja felismerhetetlen, a fáklyát tartó angyalok eltűntek a talapzatról. A korinthuszi oszlop díszítményei sorra leválnak és porladoznak. A feltartóztathatatlan pusztulás nem írható az elmúlt negyven év közömbösségének számlájára, még a vandalizmuséra sem, egyszerűen arról van szó, hogy a szobor homokkő-alapanyaga 160 év elteltével nem képes tovább ellenállni az időjárás viszontagságainak.

A műemléki értékű és a városképet meghatározó Szentháromság szobor eredeti formájában történő helyreállítása, szakszerű újrafaragása nemcsak a vallásos hívek érületének tiszteletben tartását, hanem a város múltja iránti megbecsülést is jelentené.

A felső kápolna Szentháromság-festménye

Az 1873-ban épült neoklasszicista stílusú felső temetői kápolna igen értékes Szentháromság-képpel rendelkezik. Három nemeslelkű rokon házaspár: Kovács S. János és neje Devántzki Anna, Devántzki József és neje Sári Julianna, vala-

mint Devántzki András és neje Papp Rozália ajándékozta a kápolna részére 1881-ben. Kivitelezője a Pesten élt jónevű szentképfestő, a művészettörténetben is számon tartott Sonnenschein Gáspár. A 125 x 93 cm méretű olajfestmény Mária megkoronázását ábrázolja, mégpedig annak a barokk felfogásnak az alapján, hogy az egymással szemben, illetve egymás mellett ülő Atya és Fiú közösen helyezi az áhítattal előttük térdelő Szent Szűz fejére a koronát, fölöttük pedig galamb képében a Szentlélek lebeg.

Ha Szilárdfy Zoltán útmutatása nyomán a műalkotást a hozzá kapcsolódó irodalmi és zenei művekkel vetjük komplex vizsgálat alá, akkor meggyőződhetünk, hogy ehhez a festményhez mennyire pontosan illenek a Szent Vagy, Uram című egyházi énektár 168. számú népénekének alább idézett sorai:

2. Örvendezzél, Isten anyja,
Boldogságos Asszonyság,
Mert tégedet megkoronáz
A teljes Szentháromság...

6. Atyaisten koszorúzza
Leányának szent fejét,
Fiúisten édesanyját,
A Szentlélek jegyesét.

Mennyezetfestmény a templom szentélyében

A Szentháromság kunszentmártoni ábrázolásai közül időrendi sorban az 1784-ben épült nagytemplom mennyezetfestményéről kell megemlékeznünk, bár ez jóval később: az 1910. év folyamán készült, amikor az oldalhajókkal kibővített templom belső festése történt. A főoltár fölötti szentélyboltozaton, mint legfontosabb színhelyen látható a Szentháromság mozgalmas erejű, színpompás megjelenítése. Az isteni személyek ábrázolásmódján és elrendezésén erősen érződik Rubens hasonló témájú festményének hatása. A háromszemélyű egy Isten nagyságát és méltóságát hangsúlyozzák a felhők között adoráló angyalok. A bájos gyermekarcú puttók kezében „GLORIA IN EXCELSIS DEO!” feliratú szalag tekeredik.

A mennyezetfestmény tervezője a kunszentmártoni születésű Dósa Lukács iparművész, kivitelezője Muhits Sándor iparművészeti iskolai tanár, aki húsz évvel később, 1930 körül a szegedi Fogadalmi templom belső festésének munkálataira is megbízást kapott.

A szabók pátrónus-miséje

A Szentháromság kultuszához és ünnepéhez kapcsolódó helyi hagyományt a szabó mesterséget folytató iparosok őrizték meg Kunszentmártonban a mai napig is. Kék színű templomi selyemzászlójukon, amelyet 1889-ben újítottak,

egyik oldalon a Szentháromságot, a másikon Szent István diakónus vértanúságát örökítették meg. Az Atya, Fiú és Szentlélek általánosan ismert megjelenítése ügyes kezű szentképfestő ízlését dicséri.

A kunszentmártoni iparosok közül ma már egyedül a szabók azok, akik hűségesen őrzik a régi szokást: minden évben, Szentháromság vasárnapján reggel 7 órakor mondatják a pátrónus-miséjét, amikor megemlékeznek a szabó iparosok szakcsoportjának élő és elhalt tagjairól.¹²

Szent Borbála, a Szentháromság hitvallója

Végezetül pedig a kunszentmártoni alsó temetői kápolna egyik régi búcsús lobogójának Szent Borbálát ábrázoló naiv képével azt szeretném bemutatni, hogy a szentek tisztelete miként szolgálja a Szentháromság misztériumának értelmezését. A kápolnabúcsúk alkalmával használatos zöld lobogó Borbála ábrázolása sugallja a reménységet és szándékot, hogy a szent közbenjárására az életből távozók a szent útravalóval megerősödve lépjék át az öröklét küszöbét. Ezért látható jobb kezében a magasra emelt aranykehely, benne tündöklő szent ostya: „az Urban elhaltak úti eledele.”

Témánkat illetően azonban van a képnek egy másik fontos mondanivalója is, amelyre a szent életének legendás története utal. Eszerint Borbála szűz Maximianusz császár idején élt Nikodémiában. Pogány atyja a kereszténységhez való vonzódása miatt toronyba záratta, de hitétől nem tudta eltántorítani. Ezért nevezik a régi szent könyvek „meggyőzhetetlen torony”-nak. Lobogónkon is feltűnik ez a torony, amelyen Borbála három ablakot vágatott. Az erődbe zárt leány pogány atyjának ezzel a Szentháromság titkait magyarázta: *miként a három ablak egyetlen toronyhoz tartozik, úgy nyilvánul meg az egy Istenben a három személy.*

Borbála tehát a „Szent Háromságnak Vallástévője”,¹³ aki ezért 306-ban bátor lélekkel vállalta a gyötrelmes vértanú halált. (A fehér ruhában, kék palástartal, díszes övvel ábrázolt Szent Borbála fején lévő korona előkelő származására, a baljában lévő pálmaág mártírságára utal.)

A Szentháromság tiszteletéről szóló tanulmányomat a kunszentmártoni őseink által is nagyon kedvelt és a szó szoros értelmében a gyakori használatától elrongyolódott „Arany Korona” imádságos könyv egyik fohászával fejezem be, amely így hangzik: „Dicsőség légyen az Atyának, aki teremtett minket; dicsőség a Fiúnak, ki megváltott minket; dicsőség a Szent Léleknek, aki megszentelt bennünket. Dicsőség az örökké imádandó teljes Szent Háromságnak, akinek cselekedetei eloszolhatatlanok, és akinek birodalma örökre megmarad. Téged illet a dicséret, téged illet az éneklés. Tiéd minden áldás és hálaadás. Tiéd, óh mi Istenünk, a tisztelet, hatalom és minden erősség, örökkön örökké. Amen.”¹⁴

¹² Józsa 1982. 342-357.

¹³ Illyés 1743.

¹⁴ Pongrácz 1836. 165.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I.* Budapest.

DÓSA József – SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I.* Kunszentmárton.

Egri Egyházmegyei Közlöny 1879. július 1.

ILLYÉS András

1743 *Keresztyéni életnek példája avagy tüköre, az az Szentek élete...* Nagyszombat.

JÓZSA László

1982 A céhpatrónusok tisztelete Kunszentmártonban, in: Bereczki Ibolya – Szabó László szerk. *Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara.* Szolnok, 342-357.

PONGRÁCZ Eszter

1836 *Arany Korona ... Imádságos könyv.* Pest.

Józsa László

The Veneration of the Holy Trinity in Kunszentmárton

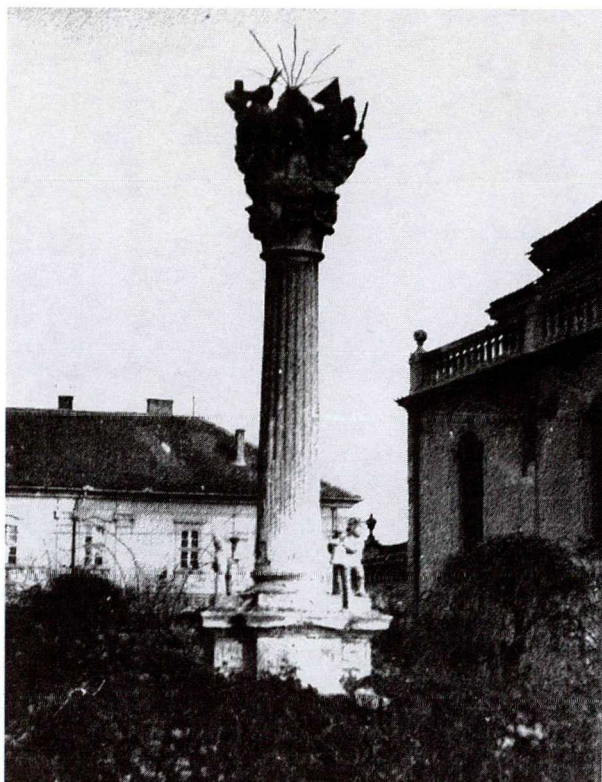
Among the icons of old family homes we can find the depiction of the Holy Trinity, as well. The congregation also expressed his adoration by the dedication of the churches and raising statues.

In Kunszentmárton, a small town on the Great Hungarian Plain there was a Holy Trinity chapel built in the year of the plague in 1739. The Holy Trinity is one of the main patrons in the trouble of plague. During the epidemic several people made a will in flavour of this chapel.

Close to the parish church in 1831 people raised a statue to the veneration of the Holy Trinity. Sunday they arranged a procession to the column of the Holy Trinity and prayed the Holy Trinity litany.

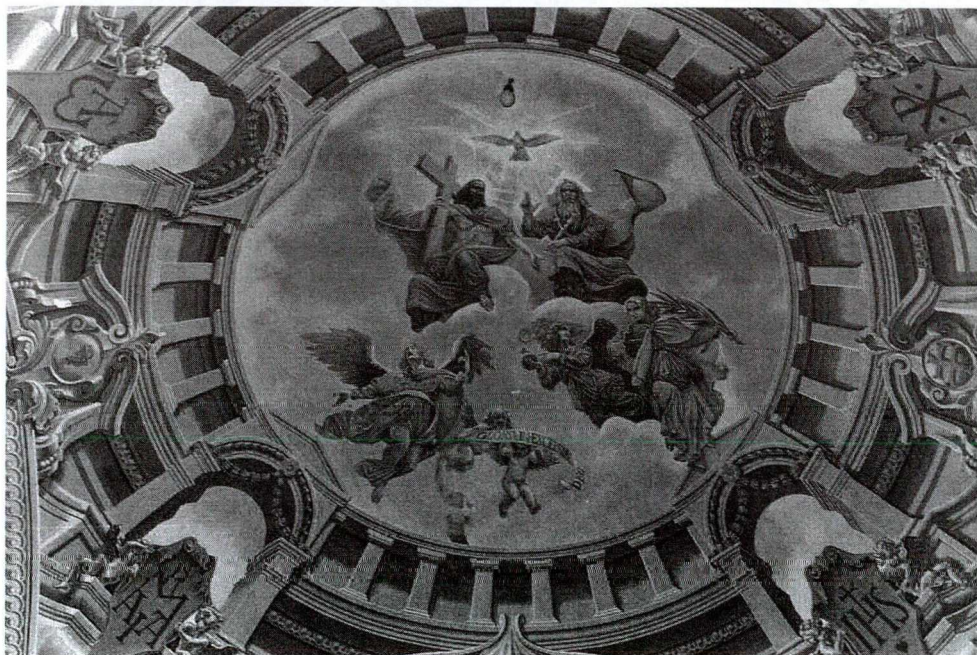
In one of the cemetery chapels there is an oil-painting in which the Holy Trinity is crowning Virgin Mary. This picture was given by three couples in 1881. In the church there is a fresco made in 1910 on the ceiling of the sanctuary depicting the Holy Trinity. On Holy Trinity Sunday the tailors went under their flag to the church and had a mass said for the living and deceased members of their trade.

In the other cemetery chapel of the town there is a procession flag with the depiction of St. Barbara and with her typical iconography. She was arrested in a tower by her pagan father. St. Barbara had three windows cut on the tower explaining with this to her father the essence of the Holy Trinity: the three windows belong to the same, one tower like the three divine persons belong to unique God.

1. kép A kunszentmártoni Szentháromság-szobor

3. kép Mennyezetkép a templom szentélyében:
A Szentháromság dicsőítése

2. kép Szentháromságot ábrázoló festmény a felső kápolnában